

Escura nova dun poema monoversal: *Nunca eu fun como te amo*

Luís Cochón

[Recibido, marzo 2011; aceptado, marzo 2011]

Paréceme que o elexíaco é un ámbito –non mítico– importante na lírica de Novoneyra. Non sei se o que máis, antes e despois, das *Elexías* propiamente. Hainas xa n’*Os Eidos*, na lamentación pola morte do irmán, aquela pombiña branca que volve en forma de ánima que se fora, ou anos despois, a *labrandeira* que picaba e batía en todas as ventás da casa grande buscando a nai que xa par-tira, que produciu a mellor epístola familiar que Ramón Piñeiro teña escrito.

Non hai un *Tempo de elexía* definido ou limitado. O pouso mellor do senti-mento do autor é a carencia: o que nos falta. A expresión da caducidade, da perda; o pasar. Ausencia e olvido, mesmo a morte como perda derradeira. Non temos que saír d’*Os eidos*, onde hai moita máis intimidade, efusión que xeoloxía e natura. Máis emoción, necesaria para a intensidade, esencial, para que a pa-labra diga.

A boa elexía que lle chega a Novoneyra –nin sequera a mortuoria– vénlle da poesía alemá: Novalis, Hölderlin, Rilke, esa tríade. Nela a visión elexíaca presenta os seus propios pormenores, nos que pode ser arduo determinar o que é oda, nenia, himno e elexía, sobre todo en Hölderlin, con quen concor-da o courelao na fundanza e na fondura.

Elexía da Mitteleuropa ou da cultura grega. Nunca do celtismo nórdico e occidental, por moito que se empeñaran os galegos tradutores de Pokorny que chegan a convencer ao propio Novoneyra. A curuxa que aturula e laia no Courel é a deusa de ollos glaucos, gazos, Palas Atenea, a sabida, capaz de orientarse nas tebras da noite, capaz, ela, de pasar do caos ao cosmos, como helenas que é, *glauux–glaukós*, esta curuxa pensante, musa da noite que é o terri-torio propio da elexía.

En *Tempo de Elexía* (Merlín e familia, Oleiros, A Coruña: Vía Láctea, S. A., 1991) aparece unha sección, MADRID / NOITE, con cinco poemas, engádegala a *Elegías del Caurel* (Madrid: RIALP, colección Adonais, 1966). Poemario, este último, bilingüe galego-castelán, que se fai monolingüe galego, no que chamaremos segunda edición corrixida e revisada (por máis que haxa unha terceira edición, do 1998, para darlle corpo e acompañar a *Uxío Novoneyra e Os sonhos de Circe* de Xulio Calviño, Espiral Maior, con algún retoque).

A que vén de aparecer; *Tempo de Elexía*, Compostela: Alvarellos Editora, 2010, edición bilingüe, ao coido de Elba Rey, que figura tamén nos créditos da tradución ao castelán, ao par do poeta, polo que se desmente a Nota do Editor sobre a autoría da versión castelá, da serie “Madrid / Noite”. A este punto preciso quería chegar, á derradeira edición en vida do poeta, a do 91, “pois foi a última supervisada directamente polo autor e fixada, xa que logo, como definitiva”. O primeiro poema da serie, ou sección, “Transformación” que en 1991 aparece así:

Jamais je n'ai été comme je t'aime
Nunca fui como te amo

146

bilingüe francés-castelán, porque o galego non aparece para nada. Motivo de máis, de toda evidencia de que este poema é un dos poucos (catro ou cinco), redactado directamente en castelán. Sen falar de “Folla de poema”, poema dentro do poema coa introdución dos versos en castelán “A Clara Otero”, do 1951, que pasan de seren dez, do 1966, a só tres nas edicións posteriores.

Aí queda ese verso mal escrito con este til: “Nunca eu fun como te amo”, non “fui” (agora corrixido, tamén a tradución galega), unha mostra da edición tan desafortunada e incompetente das obras –todas elas– de Novoneyra que semellan intocábeis respecto ao texto do autor (en páxinas recentes Arturo Casas –verbo da lingua, para non meterse en líos– recibe o asunto “cunha larga cambiada por alto”, no símil taurómaco); texto tan movedizo, senón arbitrario, até caer na incuria e no desleixo, irremediábeis polo que se ve, por máis, que, as menos, estean suficientemente anotadas con achegas do propio poeta. Non é a topografía do Courel o que hai que anotar, senón a biografía interior do poeta, é, como neste caso, a esculca de fontes para profundar no autor. Alonso Montero (a propósito das *Elexías*, “Un exemplar de *Elexías do Caurel...* de Novoneyra con dedicatoria e anotacións do autor”, in *Uxío Novoneyra*, Día das

letras galegas, 2010, Universidade de Compostela), non é quen de distinguir os poemas feitos en castelán e logo traducidos, dos feitos en galego. Claro que o ínclito profesor non está polo labor de editar cabalmente os textos, impórtanlle máis os paratextos, o que non é poesía, que non é o seu. Tratándose dunha edición bilingüe (que non é o caso deste poema que non figura na edición de Adonais, que é a que comenta o profesor que se dixo, é preciso deslindar o texto principal (o inicial) do texto traducido, e mesmo imprimilo en caracteres diferentes.

Polo que fai a *Nunca eu fun como te amo* Novoneyra non quixo dicir tradución, versión, transvasamento, trasfega ou facer noso, ou calquera outra ('anosar' no canto de 'traducir': ese admirable neoloxismo traído a lume por Cunqueiro quen posuía como poucos a *forma interior* do idioma de nós). A palabra transformación, to título, parece levarnos máis alá, a un cambio máis importante que a da mera transliteración. Transformación que puidese vir –semellábame– dun cambio no propio orixinal.

Non dei atopado na poesía francesa da época (*circa* 1962) ningún verso, acaído ou similar, en cancións do tempo, das que Uxío gustaba. Puiden oír nunha destas: “Jamais je n’aimé comme je t’aime” na órbita difusa dos poemas de amor de Louis Aragon: “Nunca eu te ameí como te amo”. Andamos preto da tradución, pero lonxe, en cambio, da transformación. Para iso habería que conxectar algo que explicase o *cambio*:

“*Je n’aimé*” no canto de “*je n’ai été*”.

Esa sería a “transformación”, non doada, nun francés no que o poeta se amañaba malamente –no meu exemplar corrixido por man de Uxío tacha como gralla o ene con apóstrofo (n’) que é o correcto–. De xeito que *causa finita*. Por máis que a min a solución non acabase de convencerme.

II

Transformación é palabra favorita de Rilke. Entre as *Elexías de Duino* e os *Sonetos a Orfeo* pódense ler máis de vinte mencións. No I dos sonetos aparece *superación* no verso 1, e *transformación* no verso 4, sendo así que, as dúas palabras son tratadas por Rilke como sinónimas. Superación e transformación

sempre referidas a ‘árbol’: “en que ten lugar o paso (o cambio) da escuridade da terra á claridade do aire, da semente ao froito a través da flor”.

Pero non hai nada en Rilke que nos achegue a *Nunca eu fun como te amo*. Trátase porén doutra tentativa frustrada.

Foi na contorna do 62 cando Novoneyra máis poesía alemá leu e releu. É clave o coñecemento de Hördelin. Nalgunha biografía do poeta suabo, en francés, que non había en español, soamente (*Doce poemas*, trad. de José María Valverde, Madrid, 1949) atopou o courelao o motivo da súa inspiración, non sen voltas e por escuros camiños.

NUNCA EU FUN COMO TE AMO é verso e poema eternamente repetido como unha consigna –*mot d’ordre*– ou brasón das *Elexías*. Nunca cansou de escribilo en todas as caligrafías, pediulles aos amigos traducións deste verso a todos os idiomas: mándallelo a Valente, a Díaz Castro, os tradutores que tiña máis á man.

148 Novoneyra fixo súas estas palabras até o fondo do seu ser, encarnounas en si, puras, coma se nunca tivesen sido ditas por ninguén, ou se cadra tan só naci-das, para o poeta, no silencio seminal con arrodeos e desvíos, e outras rotas. O verso procede do redor de Hölderlin. É un verso de amor. “Tès soportado con forza heroica e calada o que non podemos *cambiar* –escríbelle a Susette Gontard– escondida e soterrada en ti a elección que ten feito o teu corazón para a eternidade”.

Dende este momento é ela, Susette, a máis alta amada, quen toma a palabra. De agora en diante será ela –Susette ou Diótima– quen fale, e soamente ela: as cartas de Hölderlin (quedan só algúns borradores) perdéronse. Temos 17 ou 18 cartas da súa amada dos anos 1798-1799. Di nunha delas, taxativa:

“Xamais volverán amarte como te amo.
Xamais volverás a amar como me amas”

Esas son as palabras –como nunha cantiga medieval– saídas de boca de muller, nas que Novoneyra se recoñeceu como súas, entrañadas, vividas. Soamente así as palabras dun poeta poden ser *ditas*.

No que di Diótima, parecen dous versos: mellor, un verso de ida e volta, o que vai e vén, o que en latín era un *versum*, aquí un verso para dúas

persoas, dunha a outra, que se aman e ansían oír, cada un, as palabras de amor do outro.

Paréceme ser esta a base poemática, o sentimento mutuo, a reciprocidade, a *transformación*, por medio dunha carta clandestina dun amor contrariado. Transformación de Susette en Diótima e de Hölderlin en Hyperión, o cume máis teso.

Como trasladou Novoneyra a confianza da amada, cando se produciu esa abrición nun poeta sempre aberto, urxente e inmediato.

NUNCA EU FUN COMO TE AMO

Non se pode pensar que se trate dunha cita encuberta (pero tamén). Máis parece unha paráfrase aproximativa, nunca un calco miserábel e mendaz, que non hai tal, a menos que consideremos o plaxio ou apropiación, cando se fai de verdade, como unha sutileza retórica máis propia das matemáticas sublimes que tanto contan nas Belas Artes.

NUNCA EU FUN COMO TE AMO

149

É o resultado nunha plenitude poética, endexamaís acadada até agora. Aí temos o pulo inxel, a ofrenda e a gabanza. A celebración. A invocación a todas as *gratias* do mundo.

Luís Cochón

Centro Ramón Piñeiro
para a Investigación en Humanidades